

Eikelmuisstuinen en -erven

Dirk CRIEL

Er was een tijd waarin de eikelmuis niet minder zeldzaam was dan een huismuis of een bruine rat. Net als haar soortgenoten behoorde ze in zuidelijk Vlaanderen tot de huisraad en werd ze aanzien als een ongenode gast. Met bosjes werden ze op creatieve wijze vernietigd en uit huis en schuur geweerd. De goudentijden liggen voor de eikelmuis al enige tijd achter de rug. Ze betaalde de tol van een succesvolle soort. Uit vele streken is ze inmiddels definitief verdwenen en waar ze tot nog toe weet stand te houden krijgt ze het hard te verduren. Nochtans weet dit beestje - als cultuurvolger bij uitstek - harde noten te kraken en is ze instaat om de verliezen snel aan te vullen. Dat dit niet lukt, is tekenend voor het huidig cultuurlandschap en natuurbeleid waarin ruimtelijke bestemmingen een plaats kregen toegekend en waarin de natuur zich dient te beperken tot de haar toegewezen grenzen.

Dieren en planten zien dit echter niet zo en hebben lak aan planologische bestemmingen en juridische statuten. Ze hebben het al moeilijk genoeg en proberen zich aan de voortdurend wijzigende toestand aan te passen. Als ze zich dan toch moeten intomen dan moeten ze minstens in de mogelijkheid worden gesteld om tussen de verschillende natuurgebieden te verplaatsen.

Om te beginnen

Met deze beknopte inleiding wordt het probleem van de eikelmuis en met hem/haar veel andere cultuurvolgers duidelijk gesteld. Ze vindt niet langer houvast in een kleinschalig landschap waaraan ze zich in de loop der tijd heeft aangepast. Net nu ze haar draai heeft gevonden, acht de mens het nodig om het landschap nog eens overhoop te halen en de leefregels voor de natuurbewoners aan te passen. Groenten en fruit haal je niet langer uit de moestuin en boomgaard maar in het grootwarenhuis en bewaren doe je ze in de koelkast en niet in de schuur, de kelder of op zolder. Huizen en stallen worden hermetisch afgesloten en tuintjes worden netjes opgeruimd op een composthoopje en dito vuil hoekje achter een hoge coniferen haag na. Soortenrijke hagen en houtkanten wijken voor duurzame draadomheiningen waarvan de naam me even ontschiet, maar het bedrijf heeft België welvaart gebracht. Kortom onze woonomgeving is niet langer wat ze voorheen was. En dat dit net moet gebeuren op een moment dat de eikelmuis zich in haar nieuwe bestaan goed had genesteld.

Als we terugblikken op de levensgeschiedenis van de eikelmuis langsheen onze taalgrens dan vertoont die vele parallellen met onze leefgewoonten. Nu zijn er twee mogelijkheden: ofwel past de eikelmuis zich (opnieuw) aan ofwel sterft ze uit. Of is er misschien toch nog een derde optie en bieden we de eikelmuis opnieuw de leefomgeving die haar toekomt. Daarin spelen de aspecten voedsel, schuilgelegenheid en contact- en uitwisselingsmogelijkheden een doorslaggevende rol. De plek bij uitstek hiervoor is de tuin en het erf.

Om een "eikelmuis tuin of -erf" te bekomen moet je niet van nul beginnen. Vaak volstaat het om enkele aanvullende tuinelementen te voorzien om eikelmuisen aan te trekken. Alles begint met een veelzijdige tuin. Hierna worden enkele voorzieningen op een rijtje gezet die een tuin voor slaapmuisen aantrekkelijk maken.

Een natuurlijke omheining

Het omzomen van de tuin met een soortenrijke maar tevens structuurrijke heg of houtkant is al een eerste stap in de goede richting. Daarbij komt het erop aan om voor de nodige variatie te zorgen, waardoor eikelmuisen een veelheid aan voedselbronnen en schuilgelegenheden aangeboden krijgen en dit zowel op als boven de grond. Eikelmuisen hebben een breed voedselspectrum dat varieert met het verloop van de seizoenen en aangepast is aan het aanbod. Het bestaat deels uit dierlijk en deels uit plantenmateriaal: zaden, vruchten, knoppen en bast enerzijds en talrijke ongewervelden, eieren en jonge vogels anderzijds. Dit verklaart meteen het grote belang van heterogeniteit. Het volstaat bv. niet te voorzien in een veelheid aan fruit op een welbepaald moment, als buiten dat moment geen ander voedsel wordt aangeboden. Een grote verscheidenheid aan bloeiende en/of vruchtdragende struiken die het gehele jaar door voedsel verschaffen is noodzakelijk. Dergelijke gemengde heggen en houtkanten trekken ook insecten van allerlei slag aan die de eikelmuis tot voedsel dienen. Enkel in de winterperiode - wanneer de eikelmuisen een winterslaap houden - is voedsel van ondergeschik belang. Inheemse soorten die voor een heg of houtkant in aanmerking komen omvatten hazelaar, haagbeuk, hondsroos, kornoelje, lijsterbes, meidoorn, sleedoorn, veldesdoorn, vlier, wilde liguster, zoete kers en zomereik evenals enkele hoog opgroeiende braamstruiken en wat kamperfoelie en bosrank. De ideale heg of houtkant bestaat uit een gesloten en ruim vertakt hakhout dat door regelmatige kap (1/3 deel om de 4 jaar) of snoei van een deel van de struiken dicht wordt gehouden en die in hoogte en breedte varieert.

Vruchtenbosjes

Met dezelfde soorten die hiervoor werden vermeld, kunnen ook kleine bosjes worden aangelegd. Indien voldoende oppervlakte beschikbaar is worden verspreid enkele grote(re) bomen zoals beuk, linde, notelaar, tamme kastanje en zoete kers ingemengd. Om structuurvariatie te verkrijgen en te behouden, wordt in de bosjes regelmatig gekapt en worden her en der kleine open plekken opgehouden. Ook in de randen wordt regelmatig gekapt, waarbij langs zij een brede en geleidelijk opgaande kruidenrijke zoom van wisselende breedte wordt opgehouden. Bij het kappen wordt erop gelet om steeds enkele hoog opgroeiende struiken en/of bomen over te houden en niet alle struiken tegelijk af te zetten. Het kappen wordt m.a.w. gespreid over de jaren en richt zich vooreerst op die soorten die een dominante positie in het bosje innemen. Het is immers de bedoeling om steeds plekken met een dichte struiklaag over te houden en een zo groot mogelijke soortenmenging te verkrijgen. Struiken die in de verdrukking komen, worden daarom bevoordeeld.

Fruitboomgaarden

Afhankelijk van de plaats mogen enkele fruitbomen in de tuin niet ontbreken. De voorkeur gaat daarbij uit naar hoogstammige oude variëteiten, maar bij plaatsgebrek kunnen ook half- en laagstammige fruitbomen en wat fruitstruiken volstaan. Die kunnen ook in een heg of houtkant worden ingemengd. Belangrijk is vooral dat een deel van het (val)fruit wordt overgehouden zodanig dat de eikelmuis zich hieraan tegoed kan doen. Daarvoor is het gebruik van oude variëteiten met bewaarfruit zinvol. Indien een groot aantal bomen kunnen worden aangeplant, kan best gebruik worden gemaakt van een mengeling van vroeg- en laatdragende fruitbomen waardoor het fruitaanbod over een zo lang mogelijke periode wordt gespreid. Ook een notelaar mag niet ontbreken. Het is de boom bij uitstek voor de eikelmuis.

Knotbomenrijen en oude bomen

Oude(re) knotbomen vertonen vaak holten en spleten waarin eikelmuisen zich kunnen verstoppen en nesten bouwen. Beheer daarom enkele stammen van wilg, zwarte els, haagbeuk, populier of gewone es als knotboom door op regelmatige tijden het kroonhout af te zetten.

Ook opgaande bomen gaan – naarmate ze ouder worden – holle ruimten vormen waarin eikelmuisen zich kunnen verschuilen. Eventueel kunnen in afwachting van holtevorming nestkasten of holle boomstukken tegen de stam of in de boomkroon worden voorzien.

Kunstmatige schuilplaatsen

Eikelmuisen gebruiken oude nesten van vogels of eekhoorns of bouwen zelf een nest in allerlei holten en in nestkasten om te schuilen of een winterslaap te houden. Eeneikelmuis tuin is daarom voorzien van allerlei verstopplaatsen in de vorm van spleten en holten in bomen en muren. Erg succesvol zijn ook rommelhoekjes op beschutte plekken die bestaan uit gemengde hopen van hout, takken en grof steenpuin of kleine toegangen tot een stalsolder met stapels oude dozen en bakjes, voddenhopen of allerlei varianten hierop. Belangrijk is dat de beestjes zich ertussen kunnen verstoppen. Stallen, tuinhuisjes, serres, (droge) kelders, rommelhokken, vlieringen en hout- en hooischuurtjes zijn hiervoor uitermate geschikt.

Een goede oplossing bieden ook een speciaal voor de eikelmuis geconstrueerde nestkast die aan een boom of tegen een muur wordt bevestigd. Ook kan je nestbakjes achter een (muur)holte aanbrengen, een stuk van een holle boomstam of een kleine houten kist met een toegangsgat aan een omheining bevestigen of onder een takken- of bladerenhoop plaatsen. Bij (ver)nieuwbouw kunnen in spouwmuuren, onder dakgoten en tussen valse plafonds kleine ruimten voor eikelmuis worden overgehouden. Doe dit enkel op plaatsen waar je geen overlast kan hebben van de rumoerige diertjes.

Losse voedselplekjes

Met de aanleg van heggen, houtkanten of fruitboomgaarden is de eikelmuis al een eind geholpen. Maar mensen met een kleine tuin hebben hun beperkingen. Toch helpen alle beetjes; vooral in de herfst wanneer de eikelmuisen een vetreserve moeten aanleggen om goed de winter door te komen, kunnen ze het verschil maken. Probeer daarom alsnog een enkele vruchtdragende boom of struik aan te planten. Wanneer dat helemaal niet kan, kun je elders wat valfruit bij elkaar rapen of het overrijp fruit uit de fruitschaal (appel, peer, pruim) op een ietwat verborgen voederplank op een veilige en rustige plek in de tuin deponeren. Hetzelfde kan je doen met een overschot aan noten.

Hou ook rekening met het feit dat eikelmuisen omnivoren zijn en behalve vruchten ook dierlijk voedsel eten (tot 80%) waaronder veel insecten en slakken. Vandaar het grote belang van soortenrijke beplantingen. Daartoe behoren ook kruidenrijke zomen en graslanden met planten die veel insecten (o.a. kevers, sprinkhanen) en andere ongewervelden aantrekken.

Verbindingswegen

Een eikelmuis heeft weinig aan een ideale tuin wanneer die geïsoleerd ligt in het landschap en niet in verbinding staat met andere geschikte leefgebieden - ook buiten de bebouwde landelijke omgeving. Zoek daarom aansluiting op omliggende houtkanten, (knot)bomenrijen, tuinen, parken, bosjes en dies meer. Dat laat de dieren toe met een partner in contact te komen en voor enige kroost te zorgen die langs dezelfde weg het geboortegebied kan verlaten om elders een eigen plek te veroveren en zo een groter of een nieuw leefgebied te koloniseren. Geschikte verbindingselementen voldoen aan dezelfde criteria als diegene die hiervoor werden beschreven en die in drie woorden te vatten zijn: soortendiversiteit, structuurvariatie en aaneensluiting.

Bij uitbreiding kunnen naast tuinen en erven ook andere onnatuurlijke habitats voor eikelmuisen geschikt worden gemaakt. Denk maar aan de vele banale perceelranden en taluds in landbouwgebied of de uitgestrekte gazons in en rondom bedrijventerreinen of de structuurloze aanplantingen in parken of langsheen weginfrastructuur.

Natuurverbindingen in verstedelijkt gebied door middel van natuurlijke tuinverbindingen of een aaneenschakeling van erven in open landbouwgebied verdienen evenveel aandacht als deze tussen natuurgebieden. Anders dreigen we samen met de eikelmuis ook een deel van de cultuurvolgers onder de fauna te verliezen.

Korte samenvatting

De eikelmuis krijgt het in ons cultuurlandschap hard te verduren. Voorlopig is onduidelijk welke factoren precies aan de basis liggen van de achteruitgang, maar zeker is wel dat een gebrek aan diversiteit en variatie en een gemis aan sluitende natuurverbindingen in onze leefomgeving mede bepalend is. Door een meer natuurgerichte inrichting van onze tuinen en erven wordt tegemoet gekomen aan de habitatvereisten van de eikelmuis en tal van andere cultuurvolgers. Individuele ingrepen helpen maar enkel een allesomvattende aanpak van de tuin- en erfinrichting biedt een duurzame oplossing. Deze dient ervoor te zorgen dat eikelmuisen het gehele jaar door van voedsel en schuilplaatsen worden voorzien zodanig dat ze niet alleen de zomer overleven maar ook in de herfst voldoende reserve opbouwen om de lange winterslaap door te komen.